

Sten Billes haandskrift.

Af Anders Malling.

Sten Bille var søn af Jens Bille til Billesholm i Skaane og Anna Rønnow til Hvidkilde. Han blev født den 10. maj 1565 paa Visborg slot paa Gulland, hvor hans fader dengang var lensmand. I sin ungdom var han sammen med Jacob Svaning paa lange studierejser i udlandet. Han studerede i Basel 1583 og Padua 1585 og skal endda have besøgt det hellige land. Som lensmand i Trondhjem holdt han af at vise sine gamle pilgrimsklæder frem for sine gæster. Fra sin hjemkomst 1588 var han ansat i kancelliet til 1595 og foretog bl. a. tre officielle rejser til hoffet i Skotland. 1596 fik han Tureby len, og 19. okt. 1597 holdt han i Odense bryllup med Rigborg Lindenow. 1601 afgav han Tureby og blev i stedet lensmand over Trondhjem, Herjedalen og Jämtland, fra 1604 ogsaa over Romsdalen. I dette udstrakte len slog hans administrative evner næppe til; det viste sig især under Kalmarkrigen. 1611 fik han ordre til at gøre et indfald i Sverige fra Jämtland. Da tingene slet ikke var i orden til et felttog, gjorde han modforestillinger, men rigsrådet gentog ordren, og saa maatte han til det. Paa grund af sygdom kunde han ikke selv deltage; bønderne fra Jämtland faldt fra, og de norske bønder viste intet mod ved denne lejlighed. Togtet fik derfor et uheldigt udfald.

Næste sommer gik det ogsaa galt. Udenlandske hjælpetropper, som svenskerne havde hvervet, gik i land i Norge, da den danske flaade spærrede adgangen til Kattegat, men mens den skotske oberst Sinclair maatte bide i

græsset i Gudbrandsdalen, gik det bedre for den brabant-ske oberst Johan Mønnichhaven, som kom med 800 mand fra Holland. Efter at have hærget paa kysten nord-over, forsøgte han søndag d. 19. juli 1612 at angribe Trond-hjem, men Sten Bille, som var i kirke, forlod straks kirken og samlede folk til forsvar, saa fjenden ikke vovede sig i land der, men i stedet næste morgen sejlede til Størdalen, hvor der ikke var truffet nogen anstalt til forsvar. Bille skyndte sig at sende en kaptajn med 250 mand af sted og opbød desuden 1000 bønder; men bønderne tog flugten, saa snart kuglerne begyndte at pibe, og Mønnichhaven gik uhindret over Merakerfjeld ind i Sverige, mens hans skibe uskadte sejlede tilbage. Da Mønnichhaven paa denne maade var kommet til Stockholm, just da Christian IV med sin flaaede søgte at tage byen fra søsiden, bidrog dette maaske til, at kongen tabte taalmodigheden med Sten Bille og krævede ham til regnskab paa herredagen i Københavns 1613. Ifølge Slanges »Christian IV« blev Bille trods sin broder Markus' forsvar dømt til tre aars landflygtighed, og da han alligevel opholdt sig hemmeligt i Jylland, blev han sat i statsfængsel paa Dragsholm, hvor han endte sine dage efter nogle aars forløb. S. M. Gjellerup (»Bricka«) mener, at denne beretning skyldes forveksling med en fynsk slægtning, Sten Mogensen Bille, som havde øvet voldshandlinger mod sin slægt, mens Sten Jensen Bille skal have boet uantastet paa Billesholm til sin død i oktober 1629. I aaret 1619 dedicerede Casp. Bartholin et af sine skrifter til Sten Bille, som han kalder sin Velynder, »den danske Ulysses« og »den utrættelige naturforsker«. Da kan Bille altsaa ikke have været fange. Det er derfor sandsynligt, at kongen har idømt ham en pengebøde, som medførte, at han resten af sit liv sad i trykkede kaar. Han maatte tilsidst pantsætte alt, hvad han ejede, ogsaa sin store bogsamling, som efter hans død gav anledning til en større retssag. Hans slægt vilde ikke vedgaa arv og gæld efter ham.

Sten Bille var altsaa næppe nogen praktisk og handlekraftig mand; han levede mere for studeringer og lærde sysler, og navnlig røber hans efterladte salmer megen kærlighed til den hellige skrift. Disse salmer er samlede i et haandskrift, som findes i Karen Brahes bibliotek i Odense (nr. 992, Vogelsang 136), et lille kvartbind, som indeholder 86 blade. Paa titelbladet har Karen Brahe skrevet: »Dise Salmer Er Endel dichtet endeel af Tysken ofversat af her Sten Bille, Jenss Bille og Fru Karen Rønnoss Søn af Huid Kilde som er min Mormoder fru Karen Billis Farfaders fader.« I slutningen af bogen findes et »Register Paa de Psalmer som er in.... som Steen Bilde den Eldre, Jens Bilde og Karen Rønnous Søn selff haver dich.. og en deel af tydsk paa Dansk verterit.«

Benævnelsen »Steen Bilde den Eldre« røber, at dette register er affattet mange aar efter, og det forholder sig ikke saa enkelt med forfatterskabet til bogens indhold, som registret mener. Allerede Skaar har i Kirkehist. Saml., 3. Rk., 2. Bd., s. 767 gjort opmærksom derpaa. Han skriver: »Men om man end her har en ikke liden Samling Salmer fra Sten Bildes Haand, kan dog ikke alt, hvad Heftet indeholder, tillægges ham. Der findes blandt andet »Nu ville vi gaa at spadser« (fol. 72), der, om jeg ikke erindrer feil, er Hier. Justesøns »Fuglewise«. Fremdeles findes en »Præfatio qwædam« af Nic. Paschasius (fol. 80) og, som Slutningssang (fol. 83) en Oversættelse af Nicolais Salme »Wachet auf, ruft uns die Stimme«. Det er muligt, at Bilde er ogsaa denne Salmes Oversætter; men da Haandskriftets sidste Del synes at være ham uvedkommende, og da Afskriveren strax forud har optaget et Rimværk af Niels Paaske, er det ikke usandsynligt, at det er dennes Oversættelse af »Wachet auf«, vi her finder afskrevet«.

Skaar har sikkert ret i sin slutning angaaende forfatterskabet til oversættelsen af Nicolais salme, og dette kan nok yderligere begrundes. Derimod er det ikke saa sikkert, at sidste Del af haandskriftet er Sten Bille uvedkommende.

Dette haandskrift, som hidtil har været dateret til ca. 1615, frembyder i det hele en lang række problemer.

Det første problem frembyder selve skriften. Der er i det væsentlige to »hænder«, A og B, hvorefter registret er skrevet med en tredie og senere haand, C, og endelig er der efter dette register indføjet et skæmtedigt med haandskrift D.

Det næste problem er pagineringen, som igen er et udtryk for ordningen af heftet. Pagineringen synes at være udført af B, men først efter at visse blade er sammenklæbede, andre overklæbede, atter andre klippet ud. Et enkelt sted er et helt hefte indføjet, hvori der findes en ejendommelig vekslen af skrift A og B. Først efter alle disse ændringer af heftet har pagineringen fundet sted.

Det tredie problem er dateringen af de enkelte salmer og digte, som er indført i bogen, da det er klart, at det ikke er sket ud i eet træk.

Det fjerde er spørgsmaalet om forfatteren eller forfatterne, dog næppe til hovedmængden af salmerne, men derimod til de forskellige ting, der findes indskrevet i bogen, navnlig med skrift B.

Endelig vil det jo være en opgave at fastslaa, hvilke salmer, der er originale, og hvilke der er oversat fra tysk. Det er ikke her undersøgt til bunds. Saa meget er imidlertid klart, at Sten Bille har kendt og benyttet Ambrosius Lobwassers »Der Psalter dess Königlichen Propheten Davids«, Leipzig 1573, et værk, som iøvrigt heller ikke er originalt, men hviler paa Clement Marots og Theodor Bezas franske omdigtninger af Davids salmer. Lobwassers værk har imidlertid ikke været mig tilgængeligt ud over det uddrag, som er optaget hos Wackernagel, og dette uddrag falder kun i ringe grad sammen med det uddrag af Davids salmer, som Sten Bille har behandlet. Nogle enkelte notater om dette spørgsmaal er dog gjort i det følgende.

Disse problemer maa man have i tankerne under en gennemgang af haandskriftets indhold, som her skal registreres og delvis kommenteres.

I det følgende er nummereringen foretaget af mig. Der er ingen numre i manuskriptet. Skrifthenvisningerne foran salmernes begyndelseslinjer stammer derimod fra haandskriftet, men er her normaliseret i skrivemaaden.

1. Ps. 137. Wed floderne Hoes Babilon,
(fol. 1. — 5 vers).
2. Ps. 94. O Evige Gud som Heffnen hør til,
(fol. 2. — 8 vers).
3. Ps. 40. Effter ieg nu lang tid haffde forvact,
(fol. 4. — 8 vers).
4. Ps. 116. Jeg elsker min Gud thj vdi min Nøed,
(fol. 6. — 11 vers).
5. Ps. 4. Naar Jeg raaber da Høer min Klage,
(fol. 7. — 4 vers).
6. Ps. 103. Min Siell skal nu med Loffsang Herren Prise,
(fol. 8. — 11 vers).
7. Ps. 27. Gud er mit lius, som mig Vil styre oc lede,
(fol. 10. — 7 vers).
8. 2. Mos. 20. Luck op dit Hierte oc bade dine Øren,
(fol. 12. — 9 vers. »bade« = begge. Denne salme, som giver en sammenfatning af de 10 bud, er en oversættelse fra Lobwasser, dog ikke det førnævnte værk, men »Bewerte Hymni Patrum, vnd anderer Gottseligen Menner«, Leipzig 1579. Originalen begynder: »Erheb dein hertz, thu auff dein ohren«, 9 vers, se Wackernagel IV, 1290).
9. Hvor skjønn liusser den Morgenstierne.
(Bille har ikke kendt Sthens oversættelse af Ph. Nicolais salme »Wie schön leuchtet der Morgenstern«, som dog maa være godt en halv snes aar ældre, hvorimod Anna Gyldenstierne anfører den i sit haandskrift, der er ældre end 1611. Sthen sad dog i Skaane og Anna Gyldenstierne i Vestjylland. Det kan have sin interesse at sammenholde blot det første vers i de to oversættelser. Sthens:

Af Høyheden oprunden er/
 En Morgenstiern saa klar oc nær/
 Fuld aff Sandhed oc Naade:
 Du Davids Søn aff Jacobs Stam/
 Min Konning god oc min Brudgom/
 Fryder mig offvermaade/
 Liflig/ Venlig/
 Skøn oc herlig/ stor oc Hæderlig/
 Rjg paa Gaffver/
 Lius oc Ljff jeg i dig haffver.

Og Billes:

Huor skiønn liusser den Morgenstjerne
 fuld aff naade oc sandhed fra herren
 dend sødste Jesse Rod
 O Davidtz Sønn aff Jacobs Stam
 Min Konning oc min kiere Brudgom
 Mit Hierte er dit o Herre god
 liflig, venlig
 deylig herlig stor oc Ærlig
 Rig liberall
 Prectig oc høy offuer alle.

Selv om man holder Bille den mindre klare næstsidste linje til gode, er det tydeligt, hvor meget han som digter og kunstner staar tilbage for Sthen; han vilde næppe selv have været blind derfor og vilde næppe have prøvet at oversætte Nicolai, om han havde vidst, at det i forvejen var gjort saa godt. fol. 13. — 7 vers).

10. Ps. 13. Huor lenge Vilt du min Kierre Herre,
 (fol. 14. — 4 vers).
11. Ps. 22. Min Gud min Gud hui haffuer Du forlat mig.
 (fol. 15. — 16 vers. Efter Lobwasser, se Wackernagel IV, 1246. Lobwasser benytter den sapfiske strofe; det gør Bille ogsaa, men sætter hele tiden to sammen til een).

12. Ps. 140. O min Gud frelss mig nu aff Fare,
(fol. 18. — 13 vers).
13. Vor Fader wdi Himmerig,
(fol. 20. — 3 vers. Ikke at forveksle med Luthers
salme, men ligesom denne en gengivelse af Fader-
vor).
14. Ps. 142. Till Gud min Gud af Hiertens grund,
(fol. 20. — 7 vers).
15. Ps. 143. Minn Gud Vill Du nu min Bønn hørre,
(fol. 21. — 12 vers).
16. Ps. 74. Huorfore forskyder du oss Obenbar,
(fol. 23. — 22 vers).
17. Ps. 70. O Gud min Tillflucht i Fare,
(fol. 25. — 3 vers. De to første vers har 8 linjer,
det sidste kun 4; maaske er salmen ikke færdig,
eller en løs lap er blevet borte).
18. Ps. 100. Alle folck som paa Jorden er,
(fol. 26. — 4 vers).
19. Ps. 127. Om mand skjønt Will huuss opbygge,
(fol. 26. — 5 vers).
20. Ps. 86. Minn Gud med stor Væ oc Klage,
(fol. 27. — 9 vers).
21. Ps. 89. Om guds Naade oc Barmhiertighed,
(20 vers. Begynder paa fol. 28, fylder fol. 29 og
fortsætter derefter paa fol. 36. Fol. 30—35 synes
at være senere indsyet i bogen, eller rettere: det
forholder sig vist saadan, at afskrivningen er
foretaget paa løse ark, men saa er der her ind-
lagt nogle ark, som kommer til at adskille skriften
paa det allerede beskrevne midterste ark. Arkene
er saa senere indbundet. Men forinden pagineringen
er foretaget, er det første blad af det indlagte
hefte klippet ud, saa dette nu paa det saakaldte
fol. 30 begynder med vers 7 og 8 af en ellers bort-
klippet salme).

22. Ps. 34. Jeg skal altid med Flidt,
(fol. 30. — 2 vers).
23. Ps. 51. O Herre Gud benaade mig saa,
(fol. 30. — 5 lin. Kun en begyndelse).
24. Ps. 30. Min Herre oc Gud jeg prise dig,
(fol. 31. — 6 vers).
25. Ingen Vrede oc Hastighed,
(fol. 32. Kun to versstumper. Det viser sig senere,
at de hører til i nr. 27).
26. Ps. 41. Vel dend som om dend Arme Siuge Mand,
(fol. 32. — 4 vers).
27. Ps. 86. Min Gud bøy til mig dit Øre,
(fol. 33. — 9 vers. Tekst som Brandt og Helweg
I, 283. Den sidste halvdel af sidste vers mangler;
men skønt salmen saaledes ikke er blevet helt
færdig fra forfatterens haand, er den dog — uden
slutning — blevet optaget i Cassubes salmebøger.
Først i Dan. Paullis salmebog fra 1680 er de
manglende fire linjer digtet til. I haandskriftet
fremviser salmen desuden en anden mærkelighed;
den er skrevet med to »hænder«. Midterpartiet
er skrevet med haandskrift »A«, som har skrevet
alt det foregaaende og meget af det følgende i
heftet. Begyndelsen og slutningen, nærmere be-
tegnet v. 1,1 til v. 3,3 og senere v. 8,2 til 9,4 er
skrevet med haandskrift »B«, der her optræder
første gang).
28. Ps. 117. Loffuer Herren alle hedningers Skare,
(fol. 35. — Kun 6 lin. Skrevet af »B«. Derefter er
næste side blank, og dermed slutter det indlagte
ark. De næste 16 salmer er atter skrevet med den
oprindelige haand »A«).
29. Ps. 71. Min Gud ieg paa Dig mig forlader,
(fol. 38. — 18 vers).
30. Ps. 91. Dend som Wnder den Høyesstes Skerm,
(fol. 41. — 8 vers).

31. O Herre gud tenck paa din Miskund,
(fol. 42. — 15 vers).
32. Her strides i Verden saa mangel strid,
(fol. 44. — 25 vers. Teksten anført af Brandt og Helweg I, 278).
33. Huorledis er dend Mættig stad,
(fol. 47. — 22 vers).
34. Troen dend er en sterck oc en fast tillid,
(fol. 52. — 31 vers. Gengivelse af Hebr. 11).
35. Ps. 8. O Høyeste Gud Vor Allerkieriste Herre,
(fol. 57. — 8 vers).
36. Ps. 42. Som en Hiort tørstig oc bange,
(fol. 58. — 15 vers. Teksten findes hos Brandt og Helweg I, 280).
37. Naar vi aff sorrig oc stoer banghed,
(fol. 61. — 8 vers).
38. Luc. 2. Gud lader nu med fred,
(fol. 62. — 3 vers. Nunc dimittis. »Gud lader nu med fred sin Tiener fare ned i Graffuen sig at huile«).
39. O Høyeste gud Wor Allerkieriste Herre,
(fol. 63. — 16 vers. Samme begyndelse som nr. 35. I det senere tilføjede register, men ikke i selve teksten, staar ogsaa her »Ps. 8«, hvilket dog ikke er træffende. Denne fælles begyndelse paa de to salmer er hentet fra Lobwasser, ligeledes verse-maalet. Hans gengivelse af Ps. 8 begynder: »O Höchster Gott, o vnser lieber Herre«, men iøvrigt er Billes tekst i begge salmer original. Til den sidste skal der senere vendes tilbage).
40. Jeg raaber fast, o Herre,
(fol. 65. — 4 vers. Denne er den eneste af Sten Billes salmer, som indtil nu har bevaret sin plads i salmebøgerne. Den er oprindelig forfattet af Marot, som versificerede ialt 49 Davidssalmer; de første af dem blev sunget i Schweits 1540.

Efter Marots død fortsatte Theodor Beza hans salmeværk. Det saaledes fuldførte værk blev oversat af Ambrosius Lobwasser 1565, men udkom først 1573. Nærværende salme hedder paa fransk »Dv fons de ma pensée«, paa tysk »Zu dir von hertzen grunde«. Den er ikke her betegnet som nogen oversættelse, men det er overhovedet ingen af de salmer, der er skrevet med haandskrift »A« og kun een, som senere nævnes, med »B«).

41. Ps. 42. Som Hiorten med tørst befangen,
(fol. 65. — 7 vers. Teksten anført hos Brandt og Helweg I, 281. Ogsaa en oversættelse efter Lobwassers »Wie nach einem wasser quelle«, Wackernagel IV, 1242. Bille har altsaa behandlet Ps. 42 to gange, nr. 36 og her. Man kan sammenligne teksterne hos BH. Da den er en oversættelse, kunde det tænkes, at den første var original; men denne slutning er naturligvis ikke sikker).
42. Ps. 6. Hui Wille Du o Herre,
(fol. 66. — 7 vers).
43. Wor trofaste Gud oc Hiertens Trøst.
(fol. 67. — 4 vers. Teksten anført hos Brandt og Helweg I, 282).
44. Gud, som offuer Alle.
(fol. 67. — 9 vers. Denne salme slutter paa bagsiden af fol. 68. Derefter er der begyndt en ny salme »Min trofaste Gud oc Hiertens...«, men af denne har der kun kunnet staa eet vers paa denne side. Dette vers er overklæbet med en seddel, som nu er delvis løs, og det følgende blad, hvorpaa resten af salmen sandsynligvis har staaet, er klippet ud. Paa den overklæbede seddel og det nu efterfølgende blad er den følgende salme skrevet med haandskrift »B«, som altsaa har tilhørt den, som manipulerede med heftet).

45. Gud fader Søn och Hellig Aand,
(fol. 68—9. — 8 vers. Skrift »B«).
46. (En bøn paa prosa: »O Almectige Barmhiertige oc gode Gud...«, en alvorlig syndsbekendelse og bøn om naade. Skrift »A«. Dette er i det hele det sidste stykke med skrift »A«. Fol. 69—71. — De næste to sider har været sammenklæbede inden pagineringen, men er nu gaaet fra hinanden. Paa fol. 71 v staar: »J. Bille. Den XXX Psalme. Min Herre och Gud Jeg priser dig...« Jvf. nr. 24, men kun det første vers af denne. Det ligner en skriftprøve med en barnlig eller ungdommelig haand. Bogen synes at være kommet i hænderne paa næste generation, og sporene heraf skulde udslettes ved en sammenklæbning af bladene).
47. Wy ville gaa at Spasere,
(fol. 72. — 55 vers. Skrift »B«. Som Skaar formoder er det Hieronimus Justesen Ranchs »Fuglewise«).
48. De olle Amicis,
(fol. 79. — 8 vers. Skrift »B«. »De olle Amicis« er overskriften, mens digtet begynder »O Venner i Nøed« og kan læses i sin helhed hos Brandt og Helweg I, 284. Der er ingen grund til at tvivle om, at Bille er forfatteren til det, og at det handler om hans personlige forhold. Det er skrevet af en mand, som i nødens stund ser de gamle venner svigte. De kommer ikke engang for at høre ved hans vindue eller dør, om han er i live. De vil ikke engang sende deres hund til ham en aftenstund. Mens hans gryde kogte, og han selv var en »før« mand, kom de gerne hos ham og smagte paa hans brød og mjød og sang glædens sange sammen med ham. — Ikke mindst dette digt har givet anledning til at tro, at hans salmer er skrevet i hans fængselstid. Det er de nu nok ikke,

navnlig ikke, hvis han ikke har været i fængsel! Selve dette digt taler heller ikke om fængsel, men vel om nød, vanære og fattigdom. — Det er i haandskriftet indført paa to sider, der lidt uordentligt er delt med en streg i midten som for at skaffe plads til de otte vers. Efter det sidste vers staar i marginen: »Amen. Deo confisus nunquam confusus. Ps. 27. thi de som bier ep̃ter dig beskemm̃is icke.«).

49. Præfatio quedam.

(fol. 80 v—82 v. Denne fortale falder i to dele. Den første handler om en kristen soldat og er holdt i følgende tone og form:

Frisch op, woll an, ver Wforsagt,
 Heran paa Bannen, du Christen Søldat,
 Ver sterck i Herren, och i hans Krafft
 Och haffuer din Sag i goeder Agt,
 Vilt du haffue Jesu Christi fred,
 Her skalt du haffue mod Satan feid,
 Saa och med ald hans skalcke Anfang,
 Verden och Kiødet, foruden Anstand,
 Din Vaaben tag an, her vil det gielde,
 Alarm, Alarm, her vill det Smelde,
 Aff Røgen du dig icke holde maae.....

Slutningen af fortalen er adskilt fra begyndelsen ved et »NB«, hvorefter talen drejer sig om to slags prædikanter, de, der prædiker efter forstanden med fine og velvalgte ord og med en passende indblanding af filosofi og fantasi, og de, der prædiker med hjertet:

Men Prædicker Hand aff hiertet, da taler
hand saa
 Som hand selff med Gud det meene maa
 Slet och ret som Guds Ord liuder....

— — — — —
 Haffuer i Agt sin Consciens och høye Kald

Oc tencker paa Regenskab som giøres skall
 Plat intet lader sig det Angaae
 Huad de onde om hannem kagle maa.

— — — — —
 Det hafuer och denne hederlig Mand i Agt
 Derfore bør Hannem baade ære och tack
 Aff alle dem som Nogen sinde
 Dette hans Arbeide kommer till hende,
 Troe Arbeidere ere faa, stoer er din Høst,
 O Herre dem sende din Kiercke til trøst.
 Amen.

Finis

Nicol. Paschasius SS. Euangelii Minister indig- nissimus.
--

Det er altsaa ganske utvivlsomt, at dette er en afskrift af fortalen til en bog af Niels Paaske, en bog som han har skrevet (eller tænkt at skrive) eller oversat (eller tænkt at oversætte), hvad slutningen kunde tyde paa. Da han kalder sig »euangelii minister« maa man antage, at fortalen er skrevet forud for 1616, da han blev biskop i Bergen).

50. Jesus Christus est via et veritas et vita. Joh:14.

1.

O Gud lær os at betencke
 Vort Himmerig er icke her,
 At Wj aff Hiertet maa lengis
 did som wj euig skall vere
 Via. Min Jesus alleene er Veyen till Himerige,

2.

Er hand Nu Veyen den Sande,
 da lad os Vandre ad Ham,

Wj pillegrimme her i fremmede lande,
 At wj kand komme vell frem.
 Veritas. thi Jesus hand er och foruist den Euige
 Sandhed.

3.
 Ved denne Eniste Sandhed,
 Lad oss her fast bliffue,
 din gode Aand oss ledsage,
 indtill Det Euige Liff
 Vita. Min Jesus Vor Herre och broder allene er
 lifuet.

4.
 Loff Tack Pris, Heder och ære,
 skee dig i Euighed
 O Gud Vor fader Kiere,
 Du naadelig gifue oss det
 At wj her i Verden kand Vandre Ved Sandhed
 till Lifuet.

(fol. 83. Skrift B. Den elegance, hvormed tankegangen er ført frem fra vers til vers, ligner ikke Sten Bille. Man faar den tanke, at denne salme er afskrevet efter den bog, som den tidligere anførte fortale er beregnet til. I Anders Arrebos »K. Davids Psalter« siger han om sin oversættelse af Ps. 150: »Siunges som det skønne Wachet aff D. Philip. Nicol. Fordansked aff D. Paschasio S.B.«. Hertil knytter H. F. Rørdam i »Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter« II, 153—4 følgende fodnote: »S.B. dvs. Superintendentens Bergensis. Et andet Bevis paa, at Biskop Niels Paaske har forfattet Psalmer, haves, idet der bag hans Ligpræd. over Magrethe Gabrielsdatter (Akeleye), 1621, findes en (for Noder udsat) Psalme af ham paa fire Vers. Den begynder med: »O Gud lær oss at betænke.« Alle Versene have samme Omkvæd: Men Jesus alleene er Vejen til Himme-

rige«. Den sidste Oplysning passer ikke her, men der er dog ikke nogen tvivl om, at vi her har en afskrift af Niels Paaskes salme, maaske i en ældre form. At den er trykt i en ligprædiken, der er bygget over samme tekst som salmen, hindrer den ikke i at være ældre end prædikenen).

51. Ex Germanico D.PH.N.

(fol. 83v — 84r. Skrift B. 3 vers. Teksten er af Skaar offentliggjort i Kirkehist. Saml. 3. Rk., 2. Bd., S. 767. Skaar indrømmer muligheden af, at Sten Bille har oversat ogsaa denne salme, men tror dog, at det er Niels Paaske, idet han støtter sig paa Arrebos udtalelse, se nr. 50, om, at Paaske har oversat denne salme. Skaars antagelse kan nu yderligere støttes paa, at ogsaa den foregaaende salme er af Paaske. Endvidere kendetegner overskriften den som en oversættelse af Philipp Nicolai. Noget saadant findes ellers intetsteds i Billes haandskrift. Ogsaa dette tyder paa, at der her er foretaget en afskrift efter en anden mand, som brugte en anden praksis. Rent poetisk er denne oversættelse ogsaa langt bedre end Billes forsøg paa at oversætte Nicolais anden salme, »Wie schön leuchtet der Morgenstern«, se nr. 9. Det synes at være hævet over al tvivl, at vi her i rækkefølge har tre afskrifter af værker af Niels Paaske).

Det har nu paa et vist tidspunkt været meningen, at bogen skulde slutte med afskriften af Nicolais salme. De to næste sider har været sammenklæbede, og derefter er tilføjet et register af haand »C«, der maa være nogle slægtled yngre. Endelig har en endnu senere haand »D« efter registret indskrevet et skæmtedigt »Jeg beder dig hederlig gammel Mand«, nemlig om raad med hensyn til valg af ægtehustru; skal man gifte sig med en enke, to gange enke, tre gange enke osv.? Det falder ganske udenfor Billes aand

og tone. Det er klart, at det ikke har noget med ham at gøre, og lades her ude af betragtning.

Efter de foregaaende oplysninger er det ligeledes klart, at han ikke er forfatter til numrene 47, 49, 50 og 51. Det er uvist, om han har forfattet prosabønnen nr. 46. Men der er intet, som taler imod, at han skulde være forfatter til alt det øvrige.

Hvorledes skal det da forklares, at dette er indført med to forskellige haandskrifter, A og B?

Man gaar uvilkaarligt til læsningen med den tanke, at »A« er Billes egen skrift. Det er den første skrift, man møder, og langt det meste er indført med denne haand. Saaledes synes ogsaa Skaar at have opfattet sagen. I saa fald har Bille villet slutte samlingen med prosabønnen nr. 46, og en af hans efterladte har da paa de overflødige blanke blade indført Ranchs Fuglevise (47), Billes efterladte bitre digt »De olle amicis« (48) og Niels Paaskes for-tale og to salmer (49, 50, 51).

Imod denne opfattelse taler det ejendommelige forhold, at begyndelsen og slutningen af nr. 27 er skrevet med skrift B. Med denne skrift er her i slutningen indført det brud-stykke, som allerede var indført med skrift A under nr. 25. Den efterladte skulde altsaa have kendt begyndelsen og slutningen af en salme, som Bille selv havde indført mid-terpartiet af. Og den efterladte skulde bedre end Bille selv have kunnet sætte de løse lapper sammen.

En lignende vanskelighed opstaar ved nr. 45. Her skulde den efterladte have dels overklæbet, dels udrevet en salme, som Bille havde indført, og i stedet indskrevet en anden salme af Bille, skønt der ellers var plads nok i bogen til, at en glemt salme kunde indføres senere. Dette giver ikke megen mening.

Det synes klart, at skrift B har tilhørt en, som har vidst bedre besked end A med hensyn til salmernes form og med hensyn til, hvad der burde være bogens indhold. Allerede dette maa lede til den opfattelse, at skrift A har

tilhørt en skriver, lad os kalde ham A(manuensis) og skrift B har tilhørt B(ille) selv.

Denne opfattelse faar en overraskende bekræftelse paa de to sider, der har været sammenklæbede, men nu er gaaet fra hinanden, fol. 84v og det følgende blad, der er upagineret paa grund af sammenklæbningen. Da det brunlige støv af den i tidens løb opløste lim var bortvisket, blev det muligt at læse, hvad der staar paa de sammenklæbede sider:

En Tacke Psalme
for Guds Naadige Beskermelse I denne
farlige tid forleveden Sampt
Inderlig bøn om Herrens Naade, till at
skønne paa saadan Velgierning.
E: Welb. St.B. Anno 1612.

Summæ Benignitatis jehovæ est
quod non sumus absunti; quod non
finiuntur Miserationes Eius:
Novæ sunt singulis matutinis;
amplissima Fides. Lib. Thr. 3,22 etc.¹.

Derefter følger de tre første vers af den tidligere som nr. 39 indførte salme, hvormed fol. 84v slutter. Øverst paa næste side staar vers 16 af samme salme. Men det har ikke været meningen kun at anføre disse fire vers; thi de er nummererede: 1, 2, 3, 16. Mellem de to sider maa der forinden sammenklæbningen være udrevet et blad, som har rummet vers 4—15, seks vers paa hver side, hvilket

¹) Dette citat fra Klagesangene 3,22—23 oversættes i Chr. IIIs bibel saaledes: »Herrens miskundhed er/ at wi icke ere aldels vde/ Hans Barmhiertighed haffuer end nu ingen ende/ Men hun er huer morgen ny/ oc din Trofasthed er stor.« Der hentydes direkte til dette bibelcitater i den følgende salme, begyndelsen af v. 15. »At wi icke ere aldels vde« betyder, at det ikke er helt ude med os. Det passer til salmens situation; der er vundet en lille foreløbig sejr. Men naar det anføres som motto over salmen paa dette sted, skjuler der sig maaske ogsaa i citatet en bøn til adressaten om, at det ikke maa være helt ude med Sten Bille.

godt kan passe til skriftens størrelse. Det er afgjort, at skriften paa disse sider er »B«. Det er særlig klart af versenes gotiske skrift, mindre klart af overskriften, der som saadan skrives med forholdsvis mere »latinske« bogstaver, men dog ogsaa har visse karakteristiske bogstaver fælles med »B«.

Dette er nu højst mærkeligt. Det er nemlig det eneste sted i hele bogen, hvor noget er signeret og dateret. Den tanke, at en senere haand skulde have skrevet dette, er meningsløs. Det maa forstaas paa den maade, at Sten Bille her med en højtidelig overskrift og et latinsk motto har planlagt at sende denne salme til en eller anden i en bestemt hensigt. Han undertegner sig jo »Eders Velbyrdige Sten Bille, Anno 1612«. Han kan ikke blot have ønsket at skrive den ind i bogen, for den stod der i forvejen, og saa havde en saadan underskrift været meningsløs. Men han kan godt have ønsket at rette paa den tekstform, i hvilken salmen tidligere var indført med haandskrift A. Indførslen her synes at være kladde til en smukt opsat henvendelse.

Denne salme, som Sten Bille altsaa tillægger saa stor betydning, anføres nedenfor efter haandskrift A, altsaa fol. 63 ff., hvor teksten er fuldstændig, men sammenlignes senere med de fire vers, som her er opskrevet med haand B.

1. O Høyeste gud wor Allerkieriste Herre
helligt skall dit dyrebar Naffn altid være
For din sandhed oc stoere Trofasthed
du oss nu oc altid haffuer beteed.
2. Huad den 19. July her nu skeede
Det Wj Aldrig med Rete bør forgiete
Efter Christi fødzell Regnet vaar
Et Tusind Sex hundred oc Tolff Aar.
3. Da saa Vii fiendernis senge blincke oc braske
for Trondhiemb tenckte de oss At Offuerraske
De trackted effter Voris Liff oc blod
Som du raader for Herre God.

4. Enndog Vi det i Sandhed maa bekiende
Om du os saadann straff vilde tilsende
Da haffde Vj denn nu offte fortient
Aff din Naade Haffuer du dem bortvent.
5. Du dreff Vore Fiender med macht tilbage
Deris forfølgelse (?) lod du dig ey behage
Luck op derfor Vor hierter oc munnd
Vj dig kunde priise aff hiertens grund.
6. Bevar oss Udaff din blote Naade
At nar Vj ehr stæd udj Nogenn Vaade
med dig befriiss saa gandske Mildelig
Oss i det tilregner Uran(sa)gelig.
7. Thi wden Dig Kand intet sig forsuaere:
Du est allene dend som oss kand beuare
Derfor hør dig allene Æren till
huilcken Vj dig oc hiertelig giffue Vill.
8. Lad oss nu dinn gunst, o Herre erlange
forsuaere oss for Vore fiender saa mange
hielp oss at tacke dig ret hiertelig
som oss haffuer befried saa mildelig.
9. O milde Gud gack ey med oss i Rette
Vore groffue synder Vilde du wdslette
straff os icke som Vj haffuer fortient
Endog Vore lyder er dig vell bekient.
10. Und oss Herre at fortryde aff Vort Hierte
Med alvorlig Ruelse Anger oc Smerte
At Vj saa offte haffuer fortørnet dig
Oc været mod dig wtacknemmelig.
11. Oc naar Du nu aff Din gunst oss opliuser
Oc till dend Rette Vey igien henviiser
Saa opholt oss alt med din gode Aand
At Sydenn ey igienn faar offuerhaand.

12. Bevar oss fra denne Vrange tancke
som kunde vdj Voris hierte vancke
At huis¹ naade du haffuer oss beteed
Er for Vor egenn fortienniste skeed.
13. Thi uden oss kand du en Herre bliffue
Men uden dig kand Vj ey bliffue vdj liffue
Oss kand du miste men Vj icke dig
Derfor O herre see till oss naadelig.
14. Lad oss nu for Wnyttig Tiener Regne
Oc aff oss selff Intet gaatt os tilegne
Men holder det for gaffuer udaff dig
Oc tacke dig derfor ydmygelig.
15. Thi huer Dag er Ny din stoere Barmhiertighed
Din goedhed Varer udj All Evighed
Som du beuiser baade stoere oc smaa
Din Loff oc priiss skall Ret aldrig forgaa.
16. O Høyeste Gud Wor trofaste gud oc herre
stedze oc Altid bør Du priset Verre
Alt det som haffuer Aande loffue dig
Oc dit helligt naffnn Evindelig.

Den ubegribelige begyndelse paa vers 3 er meget overraskende. Hvorledes kan fjendernes »senge« blincke og braske? Den gode A(manuensis) har sovet, mens han har skrevet af. B(ille) derimod skriver »segell«, og da bliver billedet ganske klart. Ude paa Trondhjemsfjorden ligger den fjendtlig flaaede med sejlene oppe, og sommersonen faar sejlene til at lyse paa sydsiden, som vender ind mod byen. De andre forskelle mellem A og B i de med den sidste skrift bevarede vers er formelle. B skriver 2,2: burde at forgielte. 2,3: Da epter Christ. 3,2: som tenckte oss at. 3,4: som du alene raader. Eller skulde ændringerne i 2,2 og 3,4 maaske ikke blot være formelle?

¹) o: hvad.

Om denne salme, som henter intoneringen fra Ps. 8 (ligesom nr. 35), men ellers til udgangspunkt har begivenhederne i Trondhjem den 19. juli 1612, staar der i registret: »Den 8. Psalme, Dictarit 1612, d. 19. Juli«, hvilket formentlig er udtryk for en familietradition. Det er lidt vanskeligt at antage, at Sten Bille just denne dag skulde have haft tid til at digte en salme paa 16 vers. Men paa den anden side er det forbløffende at lægge mærke til, hvorledes salmens situation passer paa den 19. juli om aftenen eller næste dags formiddag, men derimod ikke nogle faa dage senere. Der er vundet en sejr, men det er klart, at det ikke er den endelige sejr. Der er i hvert fald ikke lidt noget nederlag. Man kan ikke godt tænke sig, at Sten Bille kan have skrevet vers 12 og 14, efter at han havde faaet at vide, at fjenden var gaaet i land i Størdalen, havde slaaget hans folk tilbage og var gaaet ind i Sverige. Iøvrigt er der to hovedtoner i salmen: 1) Bøn om naade, 2) Gud skal have æren.

Hvem kan Sten Bille have tiltænkt denne salme med underskriften: »Eders Velbyrdige Sten Bille«?

Det ligger nær at gætte paa kongen, som indstævnedes Bille for Herredagen 1613 for at kræve ham til ansvar for begivenhederne ved Trondhjem. Den første hovedtone i salmen, bønne om naade, kan forstaas som en skjult bøn til kongen; vi er alle syndere. Den anden hovedtone, Gud skal have æren, kan tjene til at minde kongen om, at Sten Bille dog forsvarede Trondhjem sejrrigt i første omgang, men at det jo iøvrigt er Gud, som raader — altsaa ogsaa for nederlaget.

Dette som takkesalme kamuflerede bønsskrift eller forsværsskrift er dateret 1612. Dateringen kan gælde baade affattelsen og afsendelsen eller blot affattelsen. I første tilfælde kan den være sendt til kongen fra Trondhjem, efter at Sten Bille i oktober havde faaet en skarp tilrettevisning. Men i saa fald har den ikke frugtet nok; thi ud paa vinteren fik Bille besked om at fratræde sit len til foråret.

I dette tilfælde maa Bille have skrevet sit udkast temmelig langt bag i bogen med overspringelse af en lang række blanke sider, hvor der senere kunde indføres andre ting.

Der er dog ogsaa den mulighed, at dateringen kun gælder salmens affattelse. Den kan saa være sendt, eller tænkt sendt, til kongen 1613 inden herredagen. Men efter at dommen var faldet, var det kun bittert at tænke paa begivenhederne ved Trondhjem og paa den senere anvendelse af denne salme. Det vilde Sten Bille ikke gerne mindes. Derfor blev et blad udrevet, og de to andre sider, hvorpaa salmen var skrevet, blev klæbet sammen. Den ene af dem kunde nemlig ikke udrives, thi paa den foregaaende side var nu indført det sidste vers af Nicolais salme.

Heraf kan man med nogen sandsynlighed drage visse slutninger om haandskriftets tilblivelseshistorie. Med afrejsen fra Trondhjem for øje har Sten Bille givet sine salmemanuskripter, som delvis bestod af løse lapper, til sin Amanuensis med besked om at skrive dem ind i en bog eller skrive dem rent paa sammenfoldede ark, som derefter kunde indbindes til en bog. Maaske har ordenen været tilfældig, maaske snarere nogenlunde kronologisk efter affattelsestiden. Salmen fra d. 19. juli er en af de sidste. Tanken om en kronologisk ordning kan ogsaa forklare, at et lille hefte med glemte, eller senere fundne salmer bliver indsyet et bestemt sted i bogen, skønt denne endnu ikke var fuld. Da skriveren var færdig, blev bogen bundet ind, dog med en hel del blanke sider efter de beskrevne.

Saa tager Sten Bille bogen med til sin slægtsgaard Billesholm i Skaane. Denne havde tidligere heddet Vram, men hans fader havde ændret navnet til Billesholm, mens sognet stadig hed Vram. Mens han endnu ligger i flytteroderiet, faar den lille Jens, der højst kan have været 14 aar, fat i bogen og øver sig i den ædle skrivekunst ved at afskrive begyndelsen til en af faderens salmer, se herom under det tidligere anførte nr. 46. Maaske er han blevet

forstyrret i sit forehavende. Han faar kun skrevet sit navn og det første vers af den nævnte salme og den første linje af næste vers. Derefter er det skrevne overstreget. Det har dog pint faderen med denne uorden, og derfor er de to sider yderligere klæbet sammen.

Paa Billesholm har Sten Bille haft glæde af at tale med sin sognepræst, som netop var Niels Paaske. En dag, da der var foraar i luften, og fuglene sang saa lystigt,

»at Lufften derved klinger
epter hin Winters tuang«,

er de kommet til at tale om Hieronimus Justesen Ranchs »Fuglewise«. Ranch var præst i Viborg, da Niels Paaske gik i latinskolen der, og den begavede og poetiske discipel har sørget for at faa en afskrift af visen. Den laaner han nu til Sten Bille, som skriver den ind i bogen med egen haand; han har ikke længere nogen A(manuensis) til raadighed.

Derefter nærmer herredagen sig. Det er, som om dommen allerede hænger over Sten Billes hovede. De gamle venner svigter; de betragter allerede Sten Bille som dømt. Han skriver sit bitre digt »De olle amicis«. I denne tunge tid er det ham en stadig opmuntring at tale med Niels Paaske, som en dag betror ham, at han i en fortale til en bog, som han har skrevet eller oversat, har tegnet et billede af en Kristi stridsmand. Ja, han har for resten ogsaa skrevet salmer. Ogsaa dette stof laaner Sten Bille og indfører i sin bog »Præfatio quedam« og Paaske's to salmer, hvorpaa han endelig med herredagen for øje sender eller tænker paa at sende kongen sin takkesalme. I saa fald gælder dateringen kun salmens affattelse: den maa være sendt i maj eller juni 1613.

Mod denne opfattelse af haandskriftets tilblivelses-historie taler egentlig kun, at »De olle amicis« gør indtryk af at være skrevet noget senere, nemlig af den dømte og af alle forladte mand, altsaa efter herredagen. Men hvorfor blev det da ikke indskrevet senere i heftet? Der var endnu

blanke sider tilbage. Ogsaa dette kan maaske forklares. Bille havde ønsket, at hans bog ikke skulde slutte med dette bitre digt. Det blev derfor skrevet ind paa to blanke sider, hvor der egentlig ikke var plads til det, men for at skaffe plads blev siderne delt i to spalter, saa digtet lod sig knibe ind.

I tilfælde af, at Sten Bille har afsendt takkesalmen fra Trondhjem 1612, behøver Ranchs og Paaskes digte og Billes »De olle amicis« ikke at være indskrevet i foraaret 1613, men kan være indskrevet i de nærmest følgende aar. Dog vil det være naturligt at antage, at det er sket inden 1616, da Niels Paaske rejste fra Vram for at overtage bispestolen i Bergen.

I alle tilfælde har Skaar ikke ret i, at haandskriftets sidste del synes at være Bille uvedkommende. Tilstedeværelsen af Niels Paaskes Præfatio og to salmer har deres ganske naturlige forklaring deri, at de to mænd boede i samme sogn og ved deres fælles interesser var henvist til hinandens selskab. Skaar synes ikke at have tænkt paa, at Billesholm laa i Vram sogn. Ja endog Fuglevisens optagelse finder derved, som nævnt, sin forklaring.

Paa et bestemt tidspunkt efter indførelsen af det nævnte stof har Bille saa gennemset og gennemrettet sit hefte, klippet ud, klæbet over og klæbet sammen og endelig foretaget pagineringen. Saa var bogen i orden og blev sat hen i det store bibliotek.

Men hvad var den i orden til? Den kan næppe have været beregnet til samlet udgivelse; saa havde de fremmede digte ikke været optaget. Den afskrift, som var foretaget af A(manuensis), var heller ikke fejlfri nok til dette formaal. Det kan man se af nogle af de salmer, som virkelig blev udgivet i trykken. Haandskriftet, som det foreligger, har sikkert kun været beregnet paa Bille selv og maaske paa hans efterkommere.

Dette haandskrift, som har en vis betydning i salmehistorien, selv om Bille ikke var nogen betydelig digter,

har hidtil løseligt været dateret til ca. 1615. Det har ikke været meget galt. Vi har ved denne undersøgelse naaet at datere dets samlede tilblivelse til vinteren 1612—13; muligvis er afskrifterne kommet til i foraaet 1613 eller faa aar senere, dog inden 1616. Alle Billes egne salmer er skrevet ind i bogen 1612 og en del af dem maaske digtet i aarene før. Hvis rækkefølgen i haandskriftet er nogenlunde kronologisk, kan det ogsaa anses for sandsynligt, at nr. 40 »Jeg raaber fast, o Herre« er digtet i sommeren 1612, omkring 1. august, maaske under indtryk af nederlaget overfor oberst Mønnichhaven. Den staar lige efter takkesalmen for den foreløbige sejr ved Trondhjem d. 19. juli.

Denne salme er nu den eneste af Billes, som er bevaret i salmebogen, og den har været med lige fra begyndelsen. Men oprindeligt har der været flere. Alle de salmer af Bille, som siden blev optaget i salmebøgerne, synes først at have set lyset i »Nogle Vdkaarne Psalmer etc.«, 1620. Den ældste udgave af denne bog (fra ca. 1600) findes paa Universitetsbiblioteket og indeholder naturligvis ikke nogen af Billes salmer. Udgaven fra 1620 (Det kgl. Bibl.), som kalder sig »Formeret oc forbedret«, indeholder et tillæg »Nogle Davids Psalmer/ Rimuijs vdsatte/ vnder Lobwassers Melodi. Prentet om Aar/ 1620.« Heri findes 20 salmer, hvoraf 8 er Billes, nemlig følgende:

Ps. 6. »Ey vilde du O Herre«, se nr. 42 »Hvi ville...« Her findes de samme 7 vers som i haandskriftet næsten uden tekstændringer. Men derefter følger endnu tre vers, som gengiver tanken i Ps. 6, 9—11. Man maa heraf slutte, at salmen i haandskriftet er ufuldstændig. Denne salme gaar videre til den nye udgave af »Vdkaarne Psalmer« 1632 og helt frem til Cassubes salmebog 1677 (ikke 1661). Samtidig findes 1620 to andre bearbejdelser af Ps. 6, nemlig »Udi din store Vrede« og »Afvend din Vredis brynde«, et vidnesbyrd om, at Bille paa den tid ikke var ene om sangvis at udsætte Davidssalmer paa Lobwassers grundlag.

Af Ps. 8 findes der i »Vdkaarne Psalmer« to bearbejdel-

ser, som oven i købet har samme begyndelse »O Høyeste GVD vor allerkieriste HERRE«; den sidste af dem er Billes (hskr. nr. 35); men de ottelinjede vers i hskr. er delt i to, saa salmen her er trykt med 16 firlinjede vers. Nogle afskriverfejl er i trykken rettede.

Ps. 30 »Min Herre oc Gud ieg priser dig« har i »Vdkaarne Psalmer« 1620 otte vers. De første seks findes i hskr. som nr. 24, mens de to sidste viser sig at være de under nr. 21 omtalte »vers 7 og 8 af en ellers bortklippet salme.« Men denne tilsyneladende bortklippede salme er altsaa anført nogle blade længere fremme, hvilket man ikke kan se af haandskriftet alene, men kun ved sammenligning med den trykte tekst. Denne salme gik videre til Cassube 1661 og 1677.

Ps. 34 »Jeg skal altid med flid« har i hskr. (nr. 22) kun to vers, men i »Vdkaarne Psalmer« 1620 har den 10. De tilføjede 8 vers ses intetsteds i hskr. Ogsaa denne salme blev optaget hos Cassube.

Ps. 42. Begge Billes bearbejdelser, den selvstændige nr. 36 »Som en Hiort tørstig oc bange« og oversættelsen nr. 41 »Som Hiorten med tørst befangen« findes optaget i »Vdkaarne Psalmer«. De følges ogsaa ad til Cassubes salmebøger, ja de gaar begge videre til Kingo og Pontoppidan; den sidste af dem synes ret tidligt at have faaet fortrinnet, idet den ogsaa anvendes ved melodiangivelsen til den første. Hos Guldberg er begge salmer udeladt, men som melodiangivelse mindes den sidste endnu langt senere.

Ps. 86 »Min Gud bøy til mig dit Øre« er optaget i »Vdkaarne Psalmer« med det samme halve slutningsvers som i hskr. Saaledes blev salmen ogsaa optaget hos Cassube, og først i Daniel Paullis salmebog 1680 blev de manglende fire linjer digtet til. Hos Cassube i udgaven fra 1677 staar — formentlig som en fejlagtig forfatterangivelse — opført de mystiske bogstaver »H.C.T.«, som jeg ikke har kunnet tyde.

Ps. 130 »Jeg raaber fast O Herre« findes i »Vdkaarne

Psalmer« og er, vistnok som den eneste af Billes, optaget i Moltkes Haandbog 1639, endvidere hos Cassube, Kingo, Pontoppidan og Guldberg, men synes at være udeladt (eller bearbejdet indtil ukendelighed) i Evang.-chrl. Psb. Den blev genoptaget i Rosk. Konv. Sbg. nr. 424 og ændret noget i dennes andet tillæg nr. 942. Den findes nu i KH 467 og SS 316.

Det vil altsaa sige, at 8 af Billes salmer er blevet brugt omtrent et aarhundrede efter deres fremkomst. Efter næsten 90 aars forløb gik tre af dem ind i de officielle salmebøger, hvor de holdt sig endnu et aarhundrede i kongeriget og endnu længere i sønderjylland. Og endelig findes en af dem i de nuværende salmebøger og vil heller ikke komme til at mangle i den nye salmebog, som er under udarbejdelse. Alt i alt er dette ikke noget ringe arbejdsresultat for en lille og ikke særlig original digter.
